

UDK: 316.32(4-672EU)

341.217(4-672EU)

Bibliid: 1451-3188, 20 (2021)

God XX, br. 76, str. 5–30

DOI: https://doi.org/10.18485/iipe_ez.2021.20.76.1

Originalan naučni rad

Primljen 18. 10. 2021.

Odobren 29. 10. 2021.

POJAM „EVROPSKIH VREDNOSTI“: IZMEĐU SNAŽNE PROKLAMACIJE I SUŠTINSKE NEODREĐENOSTI

Miloš JOVANOVIĆ*

Apstrakt: Pojam „evropskih vrednosti“ široko je rasprostranjen i prisutan u javnom diskursu, ali je istovremeno i paradoksalno suštinski neodređen. Njegovo normativno jačanje u evropskim ugovorima posledica je snažne potrebe da se Evropska unija vrednosno utemelji, da se izgradi evropski identitet i time legitimiše evropska izgradnja. Upitno je, međutim, da li vrednosti koje su definisane članom 2 Ugovora o Evropskoj uniji mogu poslužiti takvom cilju, s obzirom na njihov visok stepen opštosti i činjenicu da se navedene vrednosti – koje zapravo predstavljaju načela sa daljom pravnom razradom – mogu naći u različitim pravnim sistemima u državama širom sveta. Više od toga, postavlja se pitanje nisu li navedene vrednosti, i način na koji se one primenjuju unutar EU, zapravo odraz dominantne individualističke ideologije i kao takve pokazatelj određene vrste civilizacijske dekadencije (zapadne) Evrope. Problemi sa kojima se suočava EU i njene države članice u pogledu interne geopolitike odnosno imigracione politike nedvosmisleno ukazuju na takvu mogućnost.

Ključne reči: Evropske vrednosti, Lisabonski ugovor, identitet, legitimitet EU, pravna država, ljudska prava, ideologija.

---

* Autor je docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Identitetski preobražaj Srbije“ koji se realizuje na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

„(...) Unija se ne svodi samo na tržište koje valja regulisati, već ima i vrednosti koje želi izraziti”¹

Iv Bot (*Yves Bot*), pravobranilac Suda pravde EZ

„Nijedna civilizacija ne može opstajati bez vrhovne vrednosti. Možda čak ni bez transcendentnosti...”²

Andre Malro (*André Malraux*)

„Ako treba gledati Evropu kako umire – gledajmo: to se ne dešava svakog jutra”³

Šarl de Gol (*Charles de Gaulle*)

Slično pojmu vremena, za koje Sveti Avgustin kaže da zna šta je sve dok ga ne pitaju, ali da više ne zna, niti ovaj pojmu ume da objasni, čim ga o njemu pitaju, pojam „evropskih vrednosti” predstavlja neku vrstu samopodrazumevajuće kategorije koju zapravo nije lako objasniti. Štaviše, retki su pojmovi kod kojih je u tolikoj meri izražena nesrazmera između njihove učestale upotrebe, s jedne strane, i suštinskog odsustva njihove jasnije definicije, s druge, kao što je to slučaj sa pojmom *evropskih vrednosti*. Dovoljno je, naime, izvršiti i letimičan pregled ili kratku pretragu navedenog pojma u elektronskim medijima kako bi se konstatovala njegova zaista velika učestalost i upotreba u javnom diskursu, kako u Srbiji tako i u Evropi. Uostalom, i mnogo značajnije od javnog govora, „evropske vrednosti” su našle put i do najvišeg pravnog akta Republike Srbije čiji ustav u svom prvom članu predviđa da je Republika Srbija „država srpskog naroda i svih građana koji u njoj žive, zasnovana na vladavini prava i socijalnoj pravdi, načelima građanske demokratije, ljudskim i manjinskim pravima i slobodama i pripadnosti *evropskim principima i vrednostima* (kurziv aut.)”.

Kada je o Evropskoj uniji (EU) reč, retorika o evropskim vrednostima, s kojom se stidljivo započelo devedesetih godina prošlog veka, pojačala se sa debatama koje se prethodile nikada prihvaćenom Ugovoru o uspostavljanju Ustava za Evropu. Danas je, sa sve naglašenijim političkim krizama u Poljskoj i Mađarskoj, kao i krizom prouzrokovanom izlaskom Ujedinjenog Kraljevstva iz EU (*Brexit*), pitanje evropskih vrednosti i njihovog poštovanja u okviru EU intenzivirano u meri koja nije viđena do sada.⁴

---

¹ Conclusions de l'Avocat général M. Yves Bot présentées le 10 mars 2011, Affaire C-34/10, Olivier Brüstle c. Greenpeace eV, par. 46.

² André Malraux, *Les chênes qu'on abat...*, Gallimard, Paris, 1971, p. 204.

³ Ibid., p. 229.

⁴ Yves Petit, “Commission européenne, Hongrie, Pologne: le combat de l'Etat de droit”, *Civitas Europa*, n° 40, 2018/1; Sébastien Platon, “Le respect de l'Etat de droit dans l'Union européenne:

I pored navedene učestalosti u javnom diskursu, ostaje međutim činjenica da se javljaju mnogobrojni problemi i raznorodna oklevanja prilikom definisanja „evropskih vrednosti”. Pitanje je zapravo da li se one uopšte i mogu definisati? Odnosno – postoje li uopšte *evropske vrednosti*? Navedena oklevanja, bezmalo lutanja, upravo ukazuju na ove poteškoće. Ona su neretko bila semantičke prirode pa su tako doskora istu realnost pokrivala i za nju se simultano upotrebljavala dva različita pojma: evropski *principi* i *evropske vrednosti*. Oklevanja su se neretko ticala i same prirode navedenih vrednosti oscilirajući između različitih tvrdnji da se radi o specifično evropskim vrednostima, vrednostima Evropske unije ili pak da je reč o univerzalnim vrednostima. Oklevanja su konačno znala biti i uže, tehničko-pravne prirode i odnosila su se na način na koji se navedene vrednosti najbolje mogu zaštititi i kako se njihovo kršenje najbolje može sankcionisati, političkim ili pravnim putem?

Zapravo, toliko je otvorenih pitanja u vezi sa pojmom „evropskih vrednosti” da su pojedini autori s pravom konstatovali paradoks koji se sastoji u činjenici da institucije Evropske unije, s jedne strane, govore o „evropskim vrednostima” kao o datosti odnosno o objektivnoj činjenici, istovremeno pozivajući i naglašavajući potrebu da se iste definišu kroz debatu unutar Evropske unije.⁵ Njihov zaključak je da se *evropske vrednosti predstavljaju kao temelj evropskog identiteta, da se smatraju očiglednim ali da im se retko pridaje bilo kakva postojana i jasna sadržina*.⁶ Ova konstatacija posledično otvara još jedno važno pitanje – pitanje cilja koji se želi postići snažnom proklamacijom „evropskih vrednosti”, odnosno funkcije koju navedeni pojam ispunjava ili bi trebalo da ispuni jer bi, naime, zaista bilo teško objasniti zašto se jedan suštinski nejasan koncept učestalo upotrebljava ako nije u funkciji određenog cilja.

Sva navedena pitanja moguće je naravno osvetliti iako je teren istrage prekriven maglom. Način da se to postigne jeste da se u analizi pojma „evropskih vrednosti” krene od jedine čvrste polazne tačke koja se ogleda u pozitivnom pravu Evropske unije u okviru kojeg je pojam „evropskih vrednosti” jasno normiran (1). Videćemo, međutim, da i pored svih pozitivnopravnih normi koje se odnose na pojam „evropskih vrednosti”, isti ostaje u biti i u primeni neodređen (2).

---

la Cour de justice à la rescousse?”, *Revue des droits et libertés fondamentaux*, (revue numérique) chron. n°36, 2019, <http://www.revuedlf.com/droit-ue/le-respect-de-letat-de-droit-dans-union-europeenne-la-cour-de-justice-a-la-rescousse/>.

⁵ Oriane Calligaro et al., “Values in the EU Policies and Discourse. A First Assessment”, *Les Cahiers du Cevipol*, Vol. 3, 2016/3, pp. 11–12.

⁶ “Presented as a foundation of EU identity, they are considered self-evident but rarely given any stable and clear substance”, *Ibid.*, p. 8.

1) JASNO NORMIRAN POJAM „EVROPSKIH VREDNOSTI“

Danas pojam „evropskih vrednosti“ predstavlja normativno važan i razrađen koncept sa preciznim pravnim dejstvom u okviru osnivačkih ugovora EU (1.1.). Ipak, njegova sadašnja definicija, kao i njegov istorijski razvoj nedvosmisleno ukazuju na činjenicu da je istovremeno, ako ne i prevashodno, reč i o jednoj političko-ideološkoj kategoriji čiji je cilj stvaranje vrednosnog temelja za Evropsku uniju odnosno iznalaženje legitimiteta za njenu izgradnju (1.2.).

1.1. POZITIVNO PRAVO I NORMATIVNI RAZVOJ

Iako je put ka definisanju evropskih vrednosti započet još 1973. godine usvajanjem „Deklaracije o evropskom identitetu“ (1.1.2.), navedena sintagma je svoj puni normativni izraz dobila tek potpisivanjem Lisabonskog ugovora 2007. godine (1.1.1.).

„Evropske vrednosti“ u Lisabonskom ugovoru (l. 2, 7, 49)

U okviru ugovora iz Lisabona, odnosno pozitivnog prava EU, „evropske vrednosti“ se pominju u tačno deset članova od kojih je devet sadržano u Ugovoru o Evropskoj uniji (UEU) a samo jedan – suštinski nevažan za temu kojom se bavimo – u Ugovoru u funkcionisanju Evropske unije (UFEU).⁷ Ovakav raspored svakako ne treba da čudi. Ugovor o funkcionisanju Evropske unije, tj. Ugovor o Evropskoj ekonomskoj zajednici iz 1957. godine, prvenstveno se bavi organizovanjem i stvaranjem zajedničkog odnosno unutrašnjeg tržišta, dakle ekonomskim aspektima evropske izgradnje. S druge strane, Mastihtskim sporazumom tj. današnjim Ugovorom o Evropskoj uniji reguliše se politička dimenzija evropske izgradnje, te je stoga logično što je pojam „evropskih vrednosti“ dobio svoju punu razradu upravo unutar navedenog Ugovora. U tom okviru, „evropske vrednosti“ igraju važnu ulogu. Prvo – one predstavljaju sam osnov Evropske unije, njen vrednosni temelj, drugo – njihovo poštovanje jedan je od najvažnijih uslova za pristupanje Evropskoj uniji, i treće – njihovo kršenje može prouzrokovati različite tipove sankcija, kako političke tako i pravne prirode.

S obzirom na upravo opisanu važnost i ulogu pojma *evropskih vrednosti*, neophodno je izvršiti temeljniji pregled odgovarajućih normativnih odredbi kako bi, u meri u kojoj je to moguće, identifikovali odnosno definisali evropske vrednosti. U tom smislu nam početnu tačku pruža član 2 UEU koji glasi:

---

⁷ Naime, reč je o čl. 14 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije koji se odnosi na „službe od opšteg ekonomskog interesa“, koje shodno njihovom mestu „među zajedničkim vrednostima Unije“ moraju biti u stanju da vrše svoju misiju u uslovima unutrašnjeg tržišta i slobodne konkurencije.

„Unija se zasniva na vrednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući prava pripadnika manjina. Te vrednosti su zajedničke državama članicama u društvu u kome preovlađuju pluralizam, zabrana diskriminacije, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost žena i muškaraca.”

Shodno čl. 2 UEU dakle, „evropske vrednosti” su – i u tom smislu ih je zapravo lako definisati – sledećih šest: 1) poštovanje ljudskog dostojanstva; 2) sloboda; 3) demokratija; 4) jednakost; 5) vladavina prava, i 6) poštovanje ljudskih prava uključujući i prava pripadnika manjina. Bićemo u prilici da se u drugom delu ovog rada osvrnemo na određene dileme, nedoumice i kontroverze koje su pratile sastavljanje navedenog člana. Za sada je dovoljno konstatovati da nam isti daje katalog taksativno nabrojanih vrednosti na kojima počiva EU. Pored *vrednosti*, navedena odredba pruža u svojoj drugoj rečenici i spisak pojmova – pluralizam, zabrana diskriminacije, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost žena i muškaraca – koji nemaju *isti pravni domašaj kao i definisane vrednosti, jer njihovo kršenje ne može pokrenuti proceduru suspenzije prava predviđenu čl. 7 UEU*. Reč je o pojmovima koji služe da se „osvetli primena i tumačenje vrednosti iz prethodne rečenice”, tj. prve rečenice člana 2 UEU.⁸

Navedene vrednosti predstavljaju i prvi uslov za članstvo u Evropsku uniju, jer prema čl. 49 UEU, samo „država koja poštuje vrednosti navedene u članu 2. i posvećena je njihovom promovisanju može podneti zahtev da postane članica Unije”.

Konačno, i kao što je već rečeno, u slučaju narušavanja vrednosti iz člana 2 UEU, ili čak samo postojanja rizika od narušavanja istih, može se, shodno članu 7 UEU, pokrenuti procedura čiji se krajnji ishod ogleđa u suspenziji određenih prava, poput prava glasa u okviru Saveta.⁹ Reč je zapravo o političkom mehanizmu sankcije sa pravnim posledicama. Istini za volju, sama procedura člana 7 UEU teorijski i

---

⁸ François-Xavier Priollaund, David Siritzky, *Le Traité de Lisbonne, Texte et commentaire article par article des nouveaux traités européens*, La Documentation française, Paris, 2008, pp. 33–34.

⁹ „1. Na obrazloženi predlog jedne trećine država članica, Evropskog parlamenta ili Evropske komisije, Savet, većinom od četiri petine svojih članova, nakon dobijanja saglasnosti Evropskog parlamenta, može oceniti da postoji jasan rizik od ozbiljnog narušavanja vrednosti navedenih u članu 2. od strane države članice. Pre donošenja takve ocene, Savet sasluša tu državu članicu i može joj uputiti preporuke, u skladu sa istim postupkom. Savet redovno proverava da li razlozi za takvu ocenu i dalje postoje.

2. Evropski Savet može jednoglasno, na predlog jedne trećine država članica ili Komisije a nakon dobijanja saglasnosti Evropskog parlamenta, oceniti da država članica ozbiljno i trajno narušava vrednosti navedene u članu 2, nakon što pozove tu državu članicu da se izjasni.

3. Ako je doneta ocena prema stavu 2, Savet može kvalifikovanom većinom odlučiti da suspenduje datoj državi članici neka od prava koja proizlaze iz primene Ugovora, uključujući pravo glasa predstavnika vlade te države članice u Savetu. Pri tome, Savet uzima u obzir

formalnopravno ne isključuje mogućnost sudske procedure, tj. pokretanje postupka pred Sudom pravde Evropske unije shodno članu 258 UFEU, iako do sada to nije bila uobičajena praksa na šta podseća Simon Labajl (*Simon Labayle*).¹⁰ U svakom slučaju, narušavanje vrednosti koje su popisane u 2. članu UEU može biti sankcionisano čime su one juridizovane.¹¹

Pored navedena tri člana koja čine okosnicu normativnog definisanja „evropskih vrednosti”, ovaj pojam se javlja u još šest članova Ugovora o Evropskoj uniji čiji je zajednički sadržilac ideja promovisanja istih. Tako član 3 postavlja načelnu promociju vrednosti kao jedan od prvih i osnovnih ciljeva EU, a Unija svoje vrednosti promoviše i zastupa kako u odnosima sa ostatkom sveta (čl. 3, stav 5) tako i u odnosu sa susedima kao što predviđa član 8 UEU.¹²

Institucionalni okvir kojim raspolaže EU takođe, shodno slovu člana 13, treba prevashodno da služi promovisanju vrednosti Unije dok se članovi 21, 32 i 42 odnose na zaštitu evropskih vrednosti na međunarodnoj sceni, odnosno u okviru aktivnosti koje se preduzimaju pod okriljem Zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU.

Iz svega navedenog proizlazi da je pojam „vrednosti” u okviru pozitivnog prava EU jasno normiran. Moglo bi se zapravo reći da je čitava evropska izgradnja, barem deklarativno, artikulisana oko pojma „evropskih vrednosti”. Naime, Evropska unija se zasniva na vrednostima koje su precizno pobrojane čime se zapravo želi naglasiti

---

moguće posledice takve suspenzije po prava i obaveze fizičkih i pravnih lica. Obaveze date države članice na osnovu Ugovorâ nju, u svakom slučaju, i dalje obavezuju.

4. Savet može, kvalifikovanom većinom, naknadno odlučiti da izmeni ili ukine mere koje je preduzeo na osnovu stava 3. kao odgovor na promene u situaciji koja je dovela do njihovog uvođenja.
5. Pravila glasanja koja se primenjuju u Evropskom parlamentu, Evropskom savetu i Savetu za svrhe ovog člana utvrđena su u članu 354 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije” – član 7, UEU.

¹⁰ Simon Labayle, “L’appréhension des valeurs dans la jurisprudence récente du juge de l’Union. Une approche spécifique, au cœur de l’Europe du droit”, *Revue québécoise de droit international*, Hors-série, décembre 2020, pp. 530–531.

¹¹ Iako se u sporovima pred Sudom pravde Evropske unije retko referiše na sam član 2 UEU, vrednosti iz navedenog člana, kao uostalom i pojmovi druge rečenice navedenog člana (poput *zabrane diskriminacije ili jednakosti žena i muškaraca*) su operacionalizovani putem Opštih pravnih načela EU ili pak sekundarnog prava Unije. Videti: Jean-Paul Jacqué, *Droit institutionnel de l’Union européenne*, 6ème édition, Dalloz, Paris, 2010, pp. 50–93.

¹² „1. Cilj Unije je da promoviše mir, svoje vrednosti i dobrobit svojih naroda (...) 5. U odnosima sa ostatkom sveta, Unija zastupa i promoviše svoje vrednosti i interese i doprinosi zaštiti svojih građana.”, član 3, stav 1 i 5 UEU. „1. Unija razvija poseban odnos sa susednim zemljama s ciljem da uspostavi područje prosperiteta i dobrosusedskih odnosa, koje se zasniva na vrednostima Unije i koje odlikuju bliski i miroljubivi odnosi zasnovani na saradnji.”, član 8, stav 1 UEU.

da je evropska izgradnja u biti politički projekat koji se temelji na vrednostima, a ne čisto ekonomski projekat koji bi se isključivo zasnivao na realizaciji unutrašnjeg tržišta. Iz te početne premise logično slede naredne dve: 1) kršenje odnosno narušavanje navedenih vrednosti može (zapravo mora) biti sankcionisano; 2) nijedna država ne može postati kandidat za članstvo u EU bez poštovanja vrednosti definisanih osnivačkim ugovorima.

Do opisanog normativnog stanja nije se, naravno, došlo preko noći, već je on plod višedecenijskog rada i sazrevanja ideje o političkoj Evropi.

Istorijat vrednosnog utemeljivanja evropske izgradnje

Prvi istinski pomen vrednosti u okviru evropske izgradnje može se naći u „Deklaraciji o evropskom identitetu” koja je usvojena 14. decembra 1973. godine na samitu u Kopenhagenu.¹³ U njoj se nedvosmisleno izražava potreba za definisanjem evropskog identiteta kako bi zemlje članice tadašnjih Evropskih zajednica lakše *odredile svoje odnose sa drugim zemljama sveta*, kao i *svoje mesto u svetskim poslovima*. U tom smislu, devet zemalja članica ističu da su odlučile da se ujedine kako bi obezbedile opstanak *zajedničke im civilizacije*. S tim ciljem, i u želji da *očuvaju poštovanje pravnih, političkih i moralnih vrednosti*, nastoje da *očuvaju principe predstavničke demokratije, vladavine prava, socijalne pravde (...) i poštovanja ljudskih prava koji čine suštinske elemente evropskog identiteta*.¹⁴ U predmetnoj Deklaraciji se *vrednosti* pominju još jednom rečima da *privrženost zajedničkim vrednostima i principima daje evropskom identitetu njegov originalni karakter i sopstveni dinamizam*.¹⁵

Pored Deklaracije o evropskom identitetu, pojedini autori navode „Svečanu deklaraciju o Evropskoj uniji” iz 1983. godine kao sledeću etapu u definisanju vrednosnog temelja evropske izgradnje.¹⁶ Međutim, iako se u tom dokumentu potvrđuje volja za afirmisanjem evropskog identiteta, kao i odlučnost da se promovišu demokratija, sloboda, jednakost i socijalna pravda, u pitanju je ipak dokument čija je tehnička priroda znatno izraženija.¹⁷ Reč je, naime, o periodu u

---

¹³ “De l’identité européenne”, Copenhague, le 14 décembre 1973, Coopération politique européenne. Internet, ht tps://ec.europa.eu/dorie/fileDownload.do;jsessionid=bp4LP96b RYXLGXn3HpGVGThwPR5nGQr8kTbYFKMPKytgY1V7SLCG!233738690?docId=200141&cardId=200141

¹⁴ Ibid., paragraf 1.

¹⁵ Ibid., paragraf 3.

¹⁶ Videti: Simon Labayle, “Les valeurs européennes (1992/2012) – Deux décennies d’une Union de valeurs”, *Revue québécoise de droit international*, Hors-série, décembre 2012, p. 43.

¹⁷ “Déclaration solennelle sur l’Union européenne”, Stuttgart, 19 juin 1983. Internet, https://www.cvce.eu/obj/de_claration_solennelle_sur_l_union_europeenne_stuttgart_19_juin_1983-fr-a2e74239-a12b-4efc-b4ce-cd3dee9cf71d.html.

istoriji evropske izgradnje kada su okolnosti bile sazrele da se konačno ostvari ubrzavanje stvaranja zajedničkog tržišta čija je realizacija bila usporena još od krize „prazne stolice”, odnosno Luksemburškog kompromisa iz 1966. godine. Utoliko je reč o dokumentu koji priprema teren za usvajanje Jedinственog evropskog akta iz 1986. godine koji i sam ne predstavlja suštinsku etapu u vrednosnom utemeljenju Evropskih zajednica, odnosno EU. Istina, u Jedinственom evropskom aktu se pominju svi oni elementi evropskog identiteta kao što je *promovisanje demokratije koje se zasniva na fundamentalnim pravima među kojima su sloboda, jednakost i socijalna pravda*.¹⁸ Međutim, novu prekretnicu u pogledu vrednosnog utemeljenja EU istinski uvodi Mاستrihtski sporazum iz 1992. godine.

U samom uvodu Ugovora iz Mاستrihta potvrđuje se „privrženost principima slobode, demokratije i poštovanju ljudskih prava, osnovnih sloboda i pravne države” čime se pozivanje na pomenute vrednosti – mada se sama reč „vrednost” ne koristi već se upotrebljava reč „princip” – eksplicitno uvodi u primarno pravo Evropske unije. Dalje se, u prvom stavu člana F tvrdi da Unija „poštuje nacionalni identitet svojih država članica, čiji su sistemi vladavine zasnovani na demokratskim principima”.

Reformski ugovor iz Amsterdama iz 1997. godine ide korak dalje tako što, kao što naglašava Simon Labajl, nabrojane principe vezuje neposredno za Uniju što do tada nije bio slučaj.¹⁹ U novoj redakciji, član F sada predviđa da se „Unija zasniva na principima slobode, demokratije, poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda kao i pravne države, principima koji su zajednički državama članicama”. Drugim rečima, Evropskoj uniji se daje eksplicitno i konkretno vrednosno utemeljenje.

Pored toga, Ugovor iz Amsterdama predvideo je kao drugu novinu i politički mehanizam sankcije u slučaju ozbiljnog kršenja navedenih principa. Upravo će taj mehanizam biti dodatno razrađen reformskim ugovorom iz Nice iz 2001. godine, tako što će pored *ozbiljnog kršenja* za pokretanje procedure člana 7 sada biti dovoljan i *jasan rizik od ozbiljnog kršenja*.

Bilo je važno podsetiti se ovih različitih etapa normativnog razvoja vrednosnog utemeljenja Evropske unije, ne toliko da bismo u punom svetlu sagledali sadašnje, pozitivnopravno, stanje stvari koliko zbog činjenice da nam navedeni istorijat pokazuje da je diskurs o vrednostima EU uvek bio tesno vezan, zapravo prouzrokovan, potragom za legitimitetom evropske izgradnje.

---

¹⁸ Simon Labayle, “Les valeurs européennes (1992/2012) – Deux décennies d’une Union de valeurs”, op. cit., p. 44.

¹⁹ Ibid., p. 46.

1.2. „EVROPSKE VREDNOSTI“ U FUNKCIJI LEGITIMIZACIJE EU

„Ne postoji verovatno nijedan drugi savremeni politički entitet koji toliko ulaže u odnose sa javnošću kako bi opravdao svoju aktivnost i poboljšao predstavu o sebi kao što to čini Evropska unija”.²⁰ Ova tačna opaska ukazuje na stalnu potrebu legitimizacije evropskog projekta (1.2.2.). I tu dolazimo do narativa o evropskim vrednostima koji upravo proističe iz volje da se za projekat Evropske unije izgradi jedan snažniji, tj. vrednosni temelj. Drugim rečima, evropske vrednosti kao takve imaju specifičnu upotrebnu vrednost. One se naime prvenstveno nalaze u funkciji stvaranja jednog posebnog evropskog identiteta (1.2.1.).

1.2.1. Evropske vrednosti kao osnova evropskog identiteta

Da koncept „vrednosti” održava usku i prirodnu vezu sa konceptom „identiteta” nije nikakva tajna.²¹ U svom izveštaju o situaciji o osnovnim pravima, standardima i praksi u Mađarskoj, Rui Tavares (*Rui Tavares*) navodi da je *poštovanje i promovisanje zajedničkih vrednosti ne samo suštinski element identiteta Evropske unije već i eksplicitna obaveza*.²² Drugačije zapravo ne može ni biti. Koncept identiteta, naime, mora počivati na određenom broju karakteristika koje su zajedničke i specifične za određenu grupu odnosno političku zajednicu. U odsustvu zajedničkog jezika, kulture ili istorije, pitanje evropskih vrednosti se prirodno nameće kao potencijalna okosnica i temelj evropskog identiteta.²³ Uostalom, evropske vrednosti i jesu definisane u 2. članu UEU sa eksplicitnom namerom konstituisanja elemenata evropskog identiteta.²⁴

---

²⁰ “Il n'existe probablement aucune autre entité politique moderne qui investisse autant que l'UE dans les relations publiques pour justifier son action et améliorer son image”, Max Haller, “Quelle légitimité pour l'Union Européenne”, *Revue internationale des sciences sociales*, n°196, p. 57.

²¹ Simon Labayle, “Les valeurs européennes (1992/2012) – Deux décennies d'une Union de valeurs”, op. cit., p. 39.

²² “Report on the situation of fundamental rights: standards and practices in Hungary” (pursuant to the European Parliament resolution of 16 February 2012), European Parliament, Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs, Rapporteur: Rui Tavares, 24.6.2013, I-D, Internet, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2013-0229_EN.html?redirect.

²³ Thierry Chopin, “L'Europe face au défi de l'identité: qui sommes « nous »?”, *Question d'Europe* n° 466, Fondation Robert Schuman, Policy paper, 2018, p. 2; Sophie Duchesne, “L'identité européenne, entre science politique et science fiction, Introduction”, *Politique européenne*, n° 30, 2010/1, p. 7; Jean-Paul Jacqué, *Droit institutionnel de l'Union européenne*, op. cit., p. 51.

²⁴ François-Xavier Priollaud, David Siritzky, *Le Traité de Lisbonne, Texte et commentaire article par article des nouveaux traités européens*, op. cit., p. 33.

Ta veza između pitanja vrednosti i pitanja identiteta nedvosmisleno proističe i iz prethodno opisanog istorijskog razvoja iz kog se jasno izdvajaju tri momenta. Prvi se odnosi, kao što smo videli, na usvajanje Deklaracije o evropskom identitetu 1973. godine. Drugi obuhvata poslednju deceniju prošlog veka u kom je evropski projekat načinio zaokret od ekonomske ka političkoj integraciji. Treći se tiče usvajanje Lisabonskog ugovora 2007. godine i uloge pojma „evropskih vrednosti” u njegovom okviru. Sva tri momenta su snažno kontekstualizovana i u svakom od njih se javljala potreba za afirmisanjem evropske posebnosti, odnosno evropskog identiteta.

Deklaracija o evropskom identitetu doneta je neposredno nakon prvog proširenja 1973. godine kada su Evropskim zajednicama, pored prvih šest zemalja osnivača, prišle tri nove države: Ujedinjeno Kraljevstvo, Irska i Danska. Ovo prvo proširenje logično je prouzrokovalo potrebu za jačanjem kohezije Evropskih zajednica, tim pre što je Ujedinjeno Kraljevstvo smatrano za državu kod koje je atlantska solidarnost uvek bila izraženija od evropske solidarnosti.²⁵ To je uostalom i razlog zbog kojeg se Francuska Šarla de Gola (*Charles de Gaulle*) odlučno protivila prijemu ove zemlje.²⁶ Upravo kao posledica pomenutog proširenja, Deklaracija o evropskom identitetu naglašava potrebu da se pristupi definisanju evropskog identiteta kako bi se „ispitao postojeći stepen kohezije prema ostatku sveta i obaveze koje iz toga proističu”.²⁷ Uostalom, prvi deo Deklaracije koji sadrži prvih osam paragrafa nosi, krajnje indikativno, naslov „Kohezija devet zemalja članica Zajednice”.

Drugi prelomni momenat u razvoju vrednosnog utemeljenja Evropskih zajednica, odnosno Evropske unije, predstavljaju devedesete godine prošlog veka kada je bilo potrebno, upravo zbog prelaska na političku integraciju, naći kohezivne elemente Unije mimo ekonomije i tehničkih mehanizama stvaranja unutrašnjeg tržišta. Zajednička politika ustanovljena Ugovorom iz Mاستrihta neminovno je zahtevala veći osećaj pripadnosti Uniji koji je mogao proisteći samo iz zajedničkog identiteta, odnosno zajedničkih vrednosti. Otuda ne treba da čudi što su se, kao što smo videli, principi *slobode, demokratije, ljudskih prava i pravne države* našli u

---

²⁵ Kada je reč o odnosu Ujedinjenog Kraljevstva prema evropskoj izgradnji videti za više detalja: Miloš Jovanović, “Le Royaume-Uni et le plan Briand: une réaction toujours d’actualité ?”, in Yves Petit, Branko Rakić, Maja Lukić-Radović (dir.), *L’idée d’Union européenne de 1929 à 2016: du projet d’Aristide Briand au retrait du Royaume-Uni*, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet, Begrade, 2017.

²⁶ Iz današnje perspektive, nakon *Brexit*-a, može se samo konstatovati oštromnost i lucidnost tadašnjeg predsednika Francuske, koji je događaje čiji je bio savremenik uvek dubinski analizirao kroz prizmu istorije i neretko geopolitičkih determinanti. Ova činjenica vredna je pažnje jer je takvih analiza i promišljanja stvari danas isuviše malo čak i (možda bi tačnije bilo reći *naročito*) u akademskom svetu.

²⁷ “De l’identité européenne”, Copenhague, le 14 décembre 1973, op. cit., uvodni deo (preambula) Deklaracije.

primarnom pravu Unije od 1992. godine, kao što ne treba da čudi da su se reformskim ugovorima iz Amsterdama i Nice ove norme dodatno razradile. Razlog tome leži u činjenici da je Mاستrihtski sporazum jedva prošao proces potvrđivanja kako bi stupio na snagu (odbijen na prvom referendumu u Danskoj, potvrđen sa tesnom većinom na referendumu u Francuskoj i usvojen u Ujedinjenom Kraljevstvu i Saveznoj Republici Nemačkoj, uz ozbiljne političke i ustavnopravne poteškoće) što je samo dodatno pokazalo potrebu za jačanjem legitimiteta Unije.

Konačno, vrednosno utemeljenje EU je dobilo svoj današnji normativni oblik Lisabonskim ugovorom usvojenim nakon odbijanja Ugovora o uspostavljanju Ustava za Evropu na referendumima u Francuskoj i Holandiji 2005. godine. Navedeno odbijanje takođe je potvrdilo potrebu da se dalje nastavi na vrednosnom i identitetskom utemeljenju EU, što je učinjeno Ugovorom iz Lisabona koji svakako predstavlja više od pukog *erzaca* Ustava za Evropu.

Ova vremenska podudaranja između političkih kriza koje su potresale proces integracija i etapnog afirmisanja evropskih principa i vrednosti ne predstavljaju naravno slučajnost. Naprotiv, ona samo potvrđuju instrumentalnu vrednost „evropskih vrednosti” odnosno činjenicu da je narativ o evropskim vrednostima uvek bio u funkciji rešavanja pitanja nedovoljnog stepena legitimiteta evropske izgradnje koje predstavlja višedecenijski problem s kojim se suočava EU.

1.2.2. EU u stalnoj potrazi za legitimitetom

Dugo se evropska izgradnja nije suočavala sa pitanjem sopstvene opravdanosti. S jedne strane, od svojih početaka ona je bila tehničke prirode s ciljem stvaranja zajedničkog tržišta. U tom smislu se u doktrini govori o *negativnoj integraciji* odnosno integraciji koja je počivala na uklanjanju prepreka za slobodan promet robe, ljudi, usluga i kapitala.²⁸ S druge strane, međunarodni odnosi bili su obeleženi Hladnim ratom koji je počivao na sukobu dva vojno-politička bloka sa suprotstavljenim ideologijama. U takvim okolnostima, homogenost zapadnog bloka bila je osigurana samim postojanjem neprijatelja a stvaranje Evropskih zajednica suštinski je shvatano kao instrument kojim se ojačava pozicija Zapada. Utoliko ne treba da čudi što je prve tri decenije evropsku izgradnju pratio takozvani „dopuštajući konsenzus” (*consensus permissif*) koji se ogledao u činjenici da građani nisu istinski učestvovali u procesu stvaranja Evropskih zajednica, ali isti nisu ni osporavali.

---

²⁸ Videti: Nicolas Levrat, *La construction européenne est-elle démocratique ?*, La documentation française, Paris 2012, pp. 114–128; Fritz W. Scharpf, “Problem Solving Effectiveness and Democratic Accountability in the EU”, *Political Science Series*, Institute for Advanced Studies, Vienna, 2006.

Stvari se, međutim, osetno menjaju početkom devedesetih godina. Dva su glavna razloga za to. Prvo, Hladni rat se završava pobedom Zapadnog bloka i liberalne demokratije koja postaje dominantna, ako ne jedina, svetska ideologija čime se gubi deo homogenosti koja je krasila EU u bipolarnom svetu. Ovo tim pre što pad Berlinskog zida i demokratizacija istočne Evrope otvaraju mogućnosti za nova proširenja, što će se ubrzo i desiti, prvo širenjem na tri neutralne zemlje – Austriju, Finsku i Švedsku (1995), a potom i na veći deo centralne i istočne Evrope (2004). Drugo, pomenuta *negativna integracija* počinje da se pretvara u *pozitivnu integraciju* Evropske unije. Ne samo da se otvaraju – u trenutku kada je izgradnja unutrašnjeg tržišta u najvećem delu sada ostvarena – nova pitanja koja se tiču javnih politika Evropske unije u različitim domenima njene nadležnosti već se, kao što smo rekli, pored čisto ekonomske, vrši zaokret ka političkoj integraciji. Ovi kvalitativno novi momenti zahtevaju naravno mnogo više od „dopuštajućeg konsenzusa” koji je do tada pratio evropsku izgradnju. Uostalom, navedeni konsenzus upravo u tim trenucima, početak devedesetih godina, nepovratno nestaje, što se vidi iz sve težeg prihvatanja različitih evropskih ugovora – od Mastihtskog sporazuma do Ugovora o uspostavljanju Ustava za Evropu – od strane građana država članica Unije. Konstantno suočena sa kritikom demokratskog deficita, EU pokušava od poslednje decenije prošlog veka da iznađe načine, modalitete i narative kojima opravdava sopstvene akcije i postojanje. Tada se, u nemogućnosti da se EU zasnuje na demokratskom legitimitetu, u doktrini javljaju različite teorije legitimizacije EU.

Jedna od njih počivala je na modelu tzv. *output legitimacy*, odnosno ideji prema kojoj dobri rezultati koji se postižu evropskom integracijom istu opravdavaju (kao i na različitim varijacijama na istu temu poput onih koje se odnose na suštinski regulatornu funkciju EU koja samim time ne zahteva demokratski legitimitet).²⁹

Ipak, čini nam se da je *output legitimacy* teorija dvostruko opovrgnuta kao alternativna mogućnost legitimizacije Evropske izgradnje, jer se EU zapravo našla u raskoraku. Prvo, sami rezultati evropske integracije su počeli da bivaju slabiji i kao takvi nedovoljni za njeno opravdanje. O tome ne svedoče samo konkretni makroekonomski rezultati koje potenciraju pojedini autori.³⁰ Mnogo značajniji je u tom pogledu bilans EU u borbi sa krizama – finansijskom, migrantskom i zdravstvenom – koje su je zadesile u protekloj deceniji. U svakoj od njih se pokazalo odsustvo solidarnosti između država članica, kao i nefunkcionalnost komunitarnog odnosno supranacionalnog metoda odlučivanja, o čemu najbolje svedoči dominantna uloga koju je, u navedenom periodu, stekao Evropski savet kao

²⁹ Videti: Nicolas Levrat, *La construction européenne est-elle démocratique ?*, op. cit.; Vivien A. Schmidt, “Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’”, *Political Studies*, Vol. 61, 2013, pp. 10–12.

³⁰ Max Haller, “Quelle légitimité pour l’Union Européenne”, op. cit., pp. 57–59.

institucija koja počiva na međuvladinoj logici saradnje u okviru institucionalne arhitekture EU. Uostalom, upravo je u tom kriznom periodu došlo do nečega što niko nije zamišljao da se ikada može desiti: istupanje jedne države članice iz EU.

Međutim, značajnija od problematičnih rezultata koje je postigla EU, jeste činjenica da je evropska izgradnja nepovratno dosegla stepen političke integracije u kojoj se, po definiciji, danas rešavaju politička tj. vrednosna i ideološka pitanja. Pitanja imigracije pa čak i pitanja ne stvaranja već regulisanja unutrašnjeg tržišta, *usklađivanja poreskih sistema, socijalnih i standarda u oblasti zaštite životne sredine*, kao što navode pojedini autori, neposredno zadiru u vrednosna opredeljenja.³¹ U tom pogledu, dakle, EU se u svojoj današnjoj fazi razvoja ne razlikuje kvalitativno od postojećeg stanja u nacionalnim državama utoliko što, kao i one, ona danas rešava fundamentalno politička pitanja.³²

I upravo zbog toga proces njene legitimizacije ne može počivati na *output legitimacy* teorijama nezavisno od samih rezultata već legitimitet mora, kao i u većini zapadnih političkih sistema, *proizaći iz demokratskog procesa koji je zasnovan na prihvatanju građana koji dele vrednosti na kojima počiva određeni politički entitet*.³³ Iz te perspektive se danas objašnjava povratak i jačanje diskursa o vrednostima i identitetu, jer je zapravo reč o novom ili drugom po redu pokušaju demokratskog legitimisanja EU.

Ostaje međutim pitanje – mogu li „evropske vrednosti” ispuniti funkciju koja im je namenjena?

2) FATALNA NEODREĐENOST?

Osnovni problem sa vrednostima pobrojanim u 2. članu UEU leži u činjenici da su one u suštini nedovoljno određene, tj. da je reč o pojmovima u vezi sa čijom supstancom i sadržajem nema opšte saglasnosti. Navedena neodređenost dvostruko

---

³¹ Cécile Leconte, “The Fragility of the EU as a ‘Community of Values’: Lessons from the Haider Affair”, *West European Politics*, Vol. 28, n° 3, 2005, p. 631.

³² Shodno tome se u doktrini javila tvrdnja – potekla od britanskog profesora Sajmona Hiksa (*Simon Hix*) – da je potrebno izvršiti politizaciju Evropske unije, odnosno uneti ideološku borbu u procese donošenja odluka u okviru evropskih institucija. Videti: Miloš Jovanović, „Evropski parlament i izbor predsednika Komisije: korak ka ‘politizaciji’ EU?”, *Evropsko zakonodavstvo*, 49/50, 2014, str: 22–24, <https://ius.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2020/11/EZ-Milos-Jovanovic.pdf>.

³³ “In most western political systems, the power of the state is legitimated through the democratic process, in that government is supposedly based on the consent of the governed, who broadly support the values on which the state is founded. Thus legitimacy has both a social aspect, in terms of being rooted in popular consent, and a normative aspect, in terms of the underlying values on which such consent is based”, Gráinne de Búrca, “The Quest for Legitimacy in the European Union”, *The Modern Law Review*, Vol. 59, 1996/3, p. 349.

je fatalna. Prvo je fatalna po mogućnost stvaranja evropskog identiteta – jer se isti naprosto ne može zasnivati na tako opštim pojmovima (2.1.). Drugo, moglo bi se ispostaviti da bude fatalna i po sam evropski projekat, jer neodređenost o kojoj je reč zapravo pokazuje da je evropska izgradnja ispražnjena od supstance, da je ispražnjena od svakog istinskog odnosno vrednosnog utemeljenja i da bi kao takva, identitetski i vrednosno neutemeljena, u budućnosti mogla biti podložna radikalnim transformacijama pod uticajem drugih vrednosnih i ideoloških matrica (2.2.).

2.1. NEDOVOLJAN OSNOV ZA IZGRADNJU EVROPSKOG IDENTITETA?

Nivo opštosti vrednosti na kojima se zasniva EU je takav da ne omogućava identitetsko utemeljenje određene političke zajednice (2.1.1.). Pored toga, upitan je i sam evropski karakter navedenih vrednosti koje se teško mogu smatrati specifično evropskim (2.1.2.).

2.1.1. Nivo opštosti

Kada se sagledaju vrednosti pobrojane u članu 2 UEU – a to su ljudsko dostojanstvo, sloboda, demokratija, jednakost, vladavina prava i poštovanje ljudskih prava, uključujući prava pripadnika manjina – prvo što se dá primetiti jeste njihov izuzetno visok stepen opštosti. Ovo posebno važi za bezmalo filozofske pojmove slobode i jednakosti.

Prva i osnovna posledica pomenute opštosti leži u činjenici da vrednosti na kojima se zasniva EU po svojim karakteristikama ne poseduju dovoljan potencijal diferenciranja, iliti mogućnost da od EU naprave specifičan politički entitet koji bi se razlikovao od drugih. I zaista, bilo bi teško pronaći društvo ili političku zajednicu koji bi se deklarativno i podjednako eksplicitno zasnivali na neslobodi i nejednakosti.

Druga posledica opštosti datih pojmova se odnosi na potrebu njihove dalje *operacionalizacije*, jer se oni kao takvi ne mogu primenjivati sami po sebi. Šta bi, naime, sve mogla da podrazumeva vrednost slobode? Koji bi bio njen domašaj? Da li bi ona mogla biti nečim ograničena? Ista pitanja se mogu postaviti i za ostale navedene vrednosti poput jednakosti, poštovanja ljudskog dostojanstva, demokratije ili vladavine prava. I zaista, dileme i debate koje postoje u vezi sa, recimo, slobodom mišljenja i izražavanja, pravom na abortus, eutanazijom, istopolnim brakovima ili danas aktuelnim pitanjima ograničavanja kretanja ili obavezne vakcinacije, pokazuju svu širinu lepeze mogućih odgovora. Drugim rečima, mora se konstatovati da se nijedna od nabrojanih vrednosti ne može primeniti bez određenog tumačenja, odnosno bez supstance kojom se ispuni.

Time dolazimo do sledeće konstatacije: kada govorimo o vrednostima nabrojanim u 2. članu Ugovora o Evropskoj uniji, ne govorimo zapravo o nekoj vrsti duhovnih ili kulturoloških vrednosti već o vrednostima-pravima. Zato i ne čudi što

navedene vrednosti čine suštinski deo *Povelje osnovnih prava Evropske unije* koja i sama ima pravno obavezujući karakter. Tako su, na primer, tri od prve četiri vrednosti iz člana 2 UEU – Dostojanstvo, Sloboda i Jednakost – upravo naslovi i predmet prva tri poglavlja Povelje o osnovnim pravima EU.

„Pravni” karakter evropskih vrednosti prepoznaje se i na osnovu činjenice da su vrednosti na neki način rangirane i da se na prvom mestu po značaju upravo nalazi *vladavina prava* koja, prema rečima Evropske komisije, ima *poseban značaj u okviru Evropske unije*: „Njeno poštovanje je nužan uslov ne samo zaštite svih osnovnih vrednosti iz člana 2 UEU, već i poštovanja svih prava i obaveza koje proističu iz Ugovora i međunarodnog prava”.³⁴

Konačno, „pravni” karakter vrednosti na kojima počiva EU svakako objašnjava i postojeće – i za našu temu važno – semantičko oklevanje u vezi s njima. Kao što smo već bili u prilici da napomenemo, sve do Ugovora iz Lisabona u upotrebi je bio termin „principi” a ne „vrednosti”. Iako se u pozitivnom pravu EU odnosno u čl. 2 UEU danas koristi izraz „vrednosti”, navedeno semantičko lutanje, međutim, traje i dalje. Tako se u članu 21 UEU navodi da se *delovanje Unije na međunarodnoj sceni zasniva na principima koji su inspirisali njeno stvaranje, razvoj i proširenje, i koje ona teži da promovise u ostatku sveta: demokratija, vladavina prava (...) poštovanje ljudskog dostojanstva, principa jednakosti i solidarnosti (...)*, dok se u Povelji osnovnih prava EU o ljudskom dostojanstvu, slobodi i jednakosti, s jedne strane, govori kao o vrednostima, a o demokratiji i pravnoj državi, s druge, kao o principima.

Ovu terminološku konfuziju mogli bi razrešiti na način na koji je to učinila Evropska komisija, shvatajući i upotrebljavajući izraze *vrednosti* i *principi* kao sinonime.³⁵ Međutim, razlika između ova dva termina ipak postoji jer suprotno od vrednosti, za koje se vezuje *smisao* i cilj kojem treba stremiti, za *principe* se više vezuje *obaveznost* i iz njih proističu konkretnije pravne norme.³⁶ Razlog

---

³⁴ Citirano prema: Yves Petit, “Commission européenne, Hongrie, Pologne : le combat de l’Etat de droit”, op. cit., p. 149. Primarni značaj vladavine prava jasno se vidi i iz radnog naloga koji je predsednica Evropske komisije, Ursula fon der Lajen (*Ursula von der Leyen*), uputila potpredsednici Komisije i Komesaru za vrednosti i transparentnost Veri Jurovoj (*Věra Jourová*), Mission letter, Brussels, 1 December 2019. Internet, https://ec.europa.eu/commission/commissioners/sites/default/files/commissioner_mission_letters/mission-letter-jourova-2019-2024_en.pdf.

³⁵ Simon Labayle, “Les valeurs européennes (1992/2012) – Deux décennies d’une Union de valeurs”, op. cit., fusnota 21, p. 45.

³⁶ “So, by ‘principles’ I mean, following Armin von Bogdandy, those ‘legal norms laying down essential elements of a legal order’. They refer to general propositions from which rules might derive. Thus they relate to certain standards that might be based in law or practice, which contribute to forming a framework for decision-making and action. As Carol Harlow has noted, they ‘form an essential building block of a legal system’. ‘Values’ on the other

terminološkog prelaska s principa na vrednosti prilikom redakcije Lisabonskog ugovora je jasan. Kao što smo videli, on predstavlja važnu etapu u pokušaju vrednosnog utemeljenja EU. Međutim, u nedostatku kulturoloških i istorijskih vrednosti, poput svih onih koje obično čine identitet jedne (nacionalne) političke zajednice kao što su zajednički jezik, kultura, vera ili istorijsko nasleđe i osnivački mitovi jedne zajednice, Evropska unija nije imala za čim drugim da posegne nego za određenim brojem opštih načela, što neodoljivo podseća (u biti zapravo to i jeste) na *ustavni patriotizam* Jirgena Habermasa. Ova konstatacija nas, međutim, posledično dovodi do sledećeg problema – problema odsustva specifičnosti takozvanih evropskih vrednosti.

2.1.2. Nedovoljno specifične vrednosti

Jedan luksemburški novinar je 2018. godine, tokom pregovora o *Brexit*-u, doveo u pitanje sam pojam *evropskih vrednosti* pitajući se ironično neće li možda Ujedinjenom Kraljevstvu, jednom kada napusti EU, postati strane i same evropske vrednosti poput demokratije ili vladavine prava, i šta bi se tek onda moglo reći za Norvešku ili Švajcarsku koje nisu ni članice EU.³⁷ Ova opaska, koja bi se mogla proširiti i na Kanadu ili Australiju i Novi Zeland, pokazuje da je zapravo nemoguće svesti evropske vrednosti na samu Evropsku uniju. Štaviše, prilikom sastavljanja Lisabonskog ugovora postavilo se pitanje ne bi li u članu 2 UEU trebalo nabrojane vrednosti kvalifikovati kao *univerzalne*. Taj predlog je odbijen, jer se upravo težilo definisanju evropskih vrednosti kako bi iste predstavljale elemente evropskog

---

hand should engage a different understanding. Jürgen Habermas' distinction between values and principles is relevant here. He noted that principles possess a deontological character 'whereas values are teleological'. A sense of obligation attaches to principles whereas a sense of purpose is emitted by values, which 'are to be understood as intersubjectively shared preferences'. Values are therefore those ends deemed worth pursuing. Politically, they describe those qualities and states of condition that are considered desirable as shaping action or political programmes. Thus values and principles have different consequences. Principles *command* particular action and enable the application of judgement, albeit within interpretative parameters. Values *recommend*. They are aspirational, helping to provide a sense of 'ultimate ends' and filling those gaps which appear when principles fail to provide guidance for a particular conflict", Andrew T. Williams, "Taking Values Seriously: Towards a Philosophy of EU Law", *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 29, n° 3, Autumn, 2009, p. 559.

³⁷ "European values' are the poor excuse for a political project that doesn't have a monopoly on them anyway. What would the insinuation be? That the UK leaving the EU would make it foreign to European values, like democracy and the rule of law? Where does that put Norway or Switzerland, which aren't part of the EU?", Bill Wirtz, "What Are 'European Values' Anyway", Foundation for Economic Education, January 24, 2018. Internet, <https://fee.org/articles/what-are-european-values-anyway/>.

identiteta.³⁸ Ali, ako član 2 UEU ne pominje univerzalni karakter vrednosti koje nabraja, druge normativne odredbe pozitivnog prava EU to čine dodajući prethodno pomenutom semantičkom lutanju između *vrednosti* i *principa*, i oklevanje koje se tiče same prirode vrednosti o kojima je reč. Tako se u Preambuli UEU eksplicitno govori o *univerzalnim vrednostima nepovredivih i neotuđivih prava čoveka, slobode, demokratije, jednakosti i vladavine prava*, dok član 21 UEU pominje „demokratiju, vladavinu prava, *univerzalnost* (kurziv aut.) i nedeljivost ljudskih prava i osnovnih sloboda, poštovanje ljudskog dostojanstva, načela jednakosti i solidarnosti i poštovanje načela Povelje Ujedinjenih nacija i međunarodnog prava”.

Ova nemogućnost bliže evropske specifičnosti koja bi proizlazila iz navedenih vrednosti može se premostiti na dva načina, ali su oba podjednako neefikasna kada je reč o krajnjem cilju posebnog vrednosnog utemeljenja Unije.

Prvi način se zasniva na tvrdnji da su sve navedene vrednosti u istorijskom i idejnom smislu potekle sa evropskog kontinenta, te se s pravom mogu označiti kao evropske.³⁹ Iako tačna, jer su sve „vrednosti” o kojima je reč naravno starije od EU, ova tvrdnja svakako nije dovoljna da podari Uniji dovoljnu vrednosnu i samim time identitetsku posebnost.

Drugi način jeste da se prizna univerzalni karakter navedenih vrednosti, ali da se istakne način njihove primene u okviru EU koji bi bio specifičan u odnosu na ostatak sveta. U tom smislu bi evropske vrednosti mogle da se definišu, prema Tjeri Šopenu (*Thierry Chopin*) i Lukašu Maceku (*Lukáš Macek*), kao vrednosti koje „odgovaraju liberalnim i demokratskim vrednostima u celini onako kako su se one razvijale tokom istorije Evrope i koje su u punoj meri afirmisane od doba prosvetljenosti – poštovanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava, osnovnih sloboda u celini, jednakost građana pred zakonom, pravna država, parlamentarna demokratija. Te vrednosti – i to je možda ugao koji je najspecifičnije evropski – primenjuju se u svetlu istorijskog iskustva evropskih naroda, između ostalog nakon strahota i tragedija XX veka, oko četiri glavna elementa: relativno odustajanje od primene sile i težnja ka mirnom rešavanju sporova kroz pregovore i uz uzajamno poštovanje; naglašavanje solidarnosti i potrage za socijalnom pravdom kojom bi se dala važna uloga državi; viđenje međunarodnih odnosa kojim se relativizuje pojam

---

³⁸ François-Xavier Priollaud, David Siritzky, *Le Traité de Lisbonne, Texte et commentaire article par article des nouveaux traités européens*, op. cit., p. 33.

³⁹ Videti recimo sve navedene vrednosti tj. pojmove u Denis Alland, Stéphane Rials, *Dictionnaire de la culture juridique*, PUF, Paris 2003.

⁴⁰ Thierry Chopin, Lukáš Macek, “Face à la crise politique de l’Union européenne : l’indispensable combat culturel sur les valeurs”, *Question d’Europe* n° 479, Fondation Robert Schuman, Policy paper, 2018, p. 1.

suvereniteta država; snažan duh uzdržanosti, tolerancije, otvorenosti i opreza prema političkim strastima, naročito onima koje se uzburkaju u ime religija ili nacija”.⁴⁰

Ovaj drugi način je u određenom smislu već naznačen i oproban u „Deklaraciji o evropskom identitetu” iz 1973. godine. U njoj se, naime, navodi *da postoje uske veze između Sjedinjenih Američkih Država i Evrope devet zemalja članica jer i jedni i drugi dele vrednosti koje se zasnivaju na zajedničkom nasleđu*, što pak ne predstavlja prepreku za volju devet zemalja članica da se afirmišu kao odvojeni i originalni entitet.⁴¹ Drugim rečima, ako je vrednosno nasleđe zajedničko, operacionalizacija zajedničkih vrednosti ne mora biti ista. Tako, na primer, Fransoa-Gzavije Priolo (François-Xavier Priollaud) i David Siricki (David Siritzky) s pravom primećuju da Sjedinjene Američke Države ne bi mogle da budu potpisnice *Povelje osnovnih sloboda Evropske unije* jer ista u svom drugom članu zabranjuje smrtnu kaznu, što pokazuje da princip ili vrednost ljudskog dostojanstva nema, naime, isti sadržaj sa obe strane Atlantika.⁴²

Ovaj primer, osim što dodatno ukazuje na visoku apstraktnost „evropskih vrednosti”, pokazuje i njihovu suštinski ideološku prirodu koja može biti problematična i za samu EU, jer se svaka od navedenih vrednosti (principa) može zapravo ispuniti različitim sadržajem koji direktno zavisi od ideoloških postulata i političkih preferencija. S tim u vezi, Džozef Vejler (Joseph Weiler) dobro primećuje da *osim slaganja oko najosnovnijih ljudskih prava, ne postoji zajednička evropska pozicija u odnosu na kompleksnija pitanja poput abortusa, slobode govora, socijalnih prava itd.*⁴³ Slobodno bi se ovom nabranjanju moglo dodati i pitanje LGBTIQ osoba i njihovih prava, kao što su pokazala poslednja dešavanja u vezi sa zakonodavnim aktivnostima Mađarske kao jedne od država članica EU, i koja ponajbolje ilustruju savremeno stanje stvari.

2.2. „EVROPSKE VREDNOSTI” U SLUŽBI DOMINANTNE IDEOLOGIJE?

Dugo se u okviru Evropske unije nisu čule tako žustre reakcije i stroge osude kao prilikom usvajanja određenog broja izmena i dopuna zakona u mađarskom parlamentu juna meseca 2021. godine (2.2.1.). Takva reakcija neizbežno otvara pitanje kako ideološke prirode EU tako i njene budućnosti (2.2.2.).

⁴¹ “De l’identité européenne”, Copenhague, le 14 décembre 1973, op. cit., paragraf 14.

⁴² François-Xavier Priollaud, David Siritzky, *Le Traité de Lisbonne, Texte et commentaire article par article des nouveaux traités européens*, op. cit., p. 33.

⁴³ Citirano prema: Cécile Leconte, “The Fragility of the EU as a ‘Community of Values’: Lessons from the Haider Affair”, op. cit., p. 630.

2.2.1. Slu aj Ma arske – prava LGBTQI osoba kao vrhovna vrednost Unije?

Mađarski parlament usvojio je, naime, 15. juna 2021. godine niz amandmana na Zakon o zaštiti dece, Zakon o zaštiti porodice, Zakon o marketinškim aktivnostima, Zakon o medijima i Zakon o javnom obrazovanju sa, između ostalog, ciljem da se zabrani predstavljanje i promocija rodnog identiteta koji je drugačiji od pola na rođenju, promene pola i homoseksualizma maloletnim osobama.⁴⁴

Reakcija dela evropskih zemalja, kao i institucija, bila je brzopotezna i snažna. Na predlog belgijske ministarke spoljnih poslova Sofi Wilmès (*Sophie Wilmès*), prvobitno trinaest a potom osamnaest zemalja članica potpisalo je zajedničku Deklaraciju kojom se osuđuju izmene zakona u Mađarskoj.⁴⁵ U Deklaraciji se ističe da navedene izmene zakona predstavljaju „flagrantan oblik diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji, identitetu i izrazu i zaslužuju dakle da budu osuđene. Inkluzija, ljudsko dostojanstvo i jednakost predstavljaju *osnovne vrednosti* (kurziv aut.) naše Evropske unije i ne možemo da pravimo kompromise sa tim principima (...) Stigmatizacija LGBTQI osoba predstavlja očiglednu povredu njihovog osnovnog prava na dostojanstvo onako kako je predviđeno Poveljom osnovnih prava Evropske unije (...)) tražimo od Evropske komisije da upotrebi sva sredstva koja joj stoje na raspolaganju kako bi garantovala puno poštovanje evropskog prava”⁴⁶

Sa svoje strane, predsednica Evropske komisije Ursula von der Leyen izjavila je da mađarski zakon „predstavlja sramotu koja je protivna *svim osnovnim vrednostima EU* (kurziv aut.) – ljudskom dostojanstvu, jednakosti i osnovnim ljudskim pravima”⁴⁷

Mađarskoj vladi nije naravno pomoglo ni podsećanje da javno vaspitanje i prosveta spadaju u red nacionalnih, a ne nadležnosti EU, jer je u svom saopštenju od 15. jula 2021. godine, Evropska komisija obavestila javnost da su pokrenute procedure protiv Mađarske i Poljske zbog „kršenja osnovnih prava LGBTQI osoba”⁴⁸

---

⁴⁴ Videti: “Hungarian law banning provision of LGBTQI+ content to minors”, *European Sources Online*, Internet, <https://www.europeansources.info/record/hungarian-law-banning-provision-of-lgbtqi-content-to-minors/>.

⁴⁵ Zemlje potpisnice su Nemačka, Belgija, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Irska, Litvanija, Luksemburg, Holandija, Španija, Švedska, Letonija, Italija, Grčka, Austrija, Kipar i Portugalija.

⁴⁶ Videti: Deklaraciju na <https://www.sophiewilmes.be/treize-pays-sunissent-a-linitiative-de-la-belgique-pour-defendre-les-droits-lgbtqi-en-europe/>.

⁴⁷ “Ursula von der Leyen qualifie de ‘honte’ la loi hongroise interdisant la ‘promotion’ de l’homosexualité”, *Le Monde*, 23 juin 2021, Internet, https://www.lemonde.fr/international/article/2021/06/23/ursula-von-der-leyen-qualifie-de-honte-la-loi-hongroise-interdisant-la-promotion-de-l-homosexualite_6085359_3210.html.

⁴⁸ “Valeurs fondatrices de l’UE: la Commission ouvre des procédures contre la Hongrie et la Pologne pour violation des droits fondamentaux des personnes LGBTQI”, Commission

Rekli smo prethodno da se evropske vrednosti iz člana 2 kao takve retko uzimaju za osnov samih sudskih procedura, već se češće primenjuju Opšta pravna načela EU ili njeno sekundarno pravo (fusnota 11). Razlog tome je što su mnoge od njih dobile ili već imale svoju pravnu i normativnu razradu, naročito kada je reč o osnovnim pravima što jeste proizvod slaganja zemalja članica oko osnovnih ljudskih prava kako je napomenuo Džozef Vejler.

U ovom slučaju, međutim, očevidno zadiremo (samom činjenicom što neke države članice imaju drugačije poglede na ova pitanja) u onaj drugi deo – poput pitanja abortusa, slobode govora itd. – u vezi s kojim ne postoji opšta saglasnost. U tom smislu je zanimljivo videti na koji način je Evropska komisija definisala pravne norme evropskog prava koje su prekršene mađarskim izmenama i dopunama zakona. Kada je reč o pristupu sadržajima u kojima se predstavlja homoseksualizam za osobe mlađe od osamnaest godina, Komisija navodi da je prvo prekršena *Direktiva o uslugama audiovizuelnih medija*; potom se navodi da je prekršena *Direktiva o elektronskoj trgovini*; zatim se ističe da Mađarska nije opravdala restrikcije prekograničnih usluga, kao i da nije na vreme Komisiji obznanila odnosno notifikovala neke od osporavanih zakonskih izmena. Tek nakon navođenja još nekoliko članova Ugovora o funkcionisanju Evropske unije, kao i članova Povelje osnovnih prava EU, Komisija stidljivo zaključuje da „s obzirom na težinu ovih povreda, osporavane odredbe narušavaju i vrednosti uspostavljene članom 2 UEU”.

Kada je pak reč o obavezi da u knjigama sa LGBTIQ tematikom o tome stoji upozorenje, ona je protivna, pored odredbi članova 11 i 21 Povelje o osnovnim pravima i *Direktivi o nelojalnoj trgovačkoj praksi*.

Na samom kraju svog saopštenja, objašnjavajući širi kontekst, Evropska komisija tvrdi da, iako se poslednjih decenija uspelo u izgradnji *susretljivijih* [“accueillant” – prijatnijih/gostoljubivijih/otvorenijih] društava, diskriminacije naspram LGBTIQ osoba još postoje i stoga je važno da Evropska unija bude *avangarda* (kurziv aut.) napora da se bolje zaštite prava takvih osoba.⁴⁹

Načelno pozivanje na vrednosti iz člana 2 UEU, a konkretan odabir drugih pravnih osnova za otpočinjanje procedure samo potvrđuje opštost i prilično apstraktnu prirodu navedenih vrednosti, kao i mogućnost da se one ispune ideološkom supstancom odnosno političkim preferencijama, na šta uostalom neobično asocira i sam izbor reči poput pozivanja na *avangardu*. U tom svetlu tvrdnja profesora Žan-Lui Keromona (*Jean-Louis Quermonne*) da „poštovanje vrednosti treba da posluži kao reper za praksu demokratije u državama članicama”,

---

européenne – Communiqué de presse, le 15 juillet 2021. Internet, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/fr/ip_21_3668.

⁴⁹ Ibid.

tj. da pruži okvir demokratskim režimima kako bi se jasno znalo šta je prihvatljivo funkcionisanje demokratije a šta nije, nekome bi mogla zvučati zlokobno.⁵⁰

Kako je navedeni „reper” odnosno okvir nesumnjivo subjektivne prirode, možda i ne treba da čudi što je „odbijanje Unije – koja se doživljava kao Trojanski konj anti-religijske modernosti i koja nosi vrednosti i društvene izbore koji se potkazuju kao dekadentni i rušiteljski spram istinskog evropskog identiteta – tematika koja izgleda mnogo prisutnije u javnoj debati i političkim izborima građana [Evropske unije] na Istoku nego na Zapadu”.⁵¹

2.2.2. Ljudskopravaška mantra – Evropske vrednosti kao izraz dekadencije Zapada?

O subjektivnosti okvira koji proističe iz pojma „evropskih vrednosti” govori i činjenica da je sastavljanje spiska iz člana 2 UEU bilo i samo donekle proizvoljno. Tako nas Fransoa-Gzavije Priolo i David Siricki podsećaju da, na primer, princip jednakosti – zbog mogućih različitih tumačenja – nije u nacrtu pomenutog člana uopšte bio uvršten u spisak, da bi kasnije ipak postao deo druge rečenice a u konačnoj verziji bio prebačen u prvu rečenicu člana 2 UEU među same „vrednosti”. Na sličan način, „prava pripadnika manjina” su dodata tek na zahtev i insistiranje Mađarske iako se ona, u krajnjem ishodu, zapravo ne odnose na kolektivna prava manjina jer pojedine države članice EU, poput Francuske, u svom javnom pravu uopšte ne poznaju pojam manjine, a samim time ni mogućnost priznavanja kolektivnih prava istima.

Druga rečenica člana 2 UEU takođe je bila predmet različitih dopuna pre konačnog usvajanja. Tako je „jednakost žena i muškaraca” pridodata usled zahteva određenog broja feminističkih organizacija iako logički potpada pod *jednakost* kao vrednost iz prve rečenice, a na sličan način je u spisak uvrštena i „zabrana diskriminacije”.

S druge strane, jednim od zahteva, kojem nije udovoljeno i koji je brzo odbačen, traženo je da se u članu 2 UEU unese i pojam „religioznih vrednosti”.⁵² Na kraju je za njih nađeno stidljivo mesto u Preambuli Ugovora o Evropskoj uniji čiji drugi paragraf glasi:

---

⁵⁰ Jean-Louis Quermonne, *Le système politique de l'Union européenne*, coll. Clefs, Montchrestien, Paris 2010, p. 34.

⁵¹ Thierry Chopin, Lukáš Macek, “Face à la crise politique de l'Union européenne: l'indispensable combat culturel sur les valeurs”, op. cit., p. 5.

⁵² François-Xavier Priollaud, David Siritzky, *Le Traité de Lisbonne, Texte et commentaire article par article des nouveaux traités européens*, op. cit., pp. 33–34.

„Inspirisan kulturnim, *verskim* (kurziv aut.) i humanističkim nasleđem Evrope, iz kog su se razvile univerzalne vrednosti nepovredivih i neotuđivih prava čoveka, slobode, demokratije, jednakosti i vladavine prava”.

Međutim, i pored ove rečenice u uvodu UEU, vidno je da se hrišćanske vrednosti kao takve ne pominju, iako je bilo zahteva da se hrišćanski ili judeo-hrišćanski koreni Evrope eksplicitno navedu još od pisanja Ugovora u uspostavljanju Ustava za Evropu. Neke od tih molbi dolazile su i od samog poglavara Rimokatoličke crkve, o čemu svedoči postsinodalna apostolska poslanica iz juna 2003. godine – *Ecclesia in Europa*.⁵³

I ovde zapravo dolazimo do suštine, tj. do ideološke matrice iz koje izviru i koju istovremeno danas ilustruju „evropske vrednosti”. Radi se o matrici koja, u istorijskom kontekstu dehrisijanizovane Evrope, počiva na dekonstrukciji svih kolektivnih kategorija i naglašenom individualizmu.⁵⁴ Vera, nacija, porodica... sve što suštinski služi kao neizostavna podloga za stvaranje kolektivnog identiteta, i samim time osećanja pripadnosti, vekovima unazad postepeno se rastvara sa priličnim ubrzanjem poslednjih decenija.⁵⁵

⁵³ “Exhortation apostolique post-synodale *Ecclesia in Europa* de sa sainteté le pape Jean-Paul II aux évêques aux prêtres et aux diacres aux personnes consacrées et à tous les fidèles laïcs sur Jésus Christ, vivant dans l’église, source d’espérance pour l’Europe”, le 28 juin 2003. Internet, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/fr/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_20030628_ecclesia-in-europa.html.

⁵⁴ Ostavićemo ovde po strani nedoslednost i kontradiktornost u primeni vrednosti čl. 2 UEU koje takođe govore o njihovoj subjektivnosti, odnosno ideološkom karakteru. Nedoslednost se tako može videti u međunarodnim odnosima gde se vladavina prava – u ovom slučaju poštovanje pluralističkih principa međunarodnog prava – suštinski zaobilazi što se moglo videti u nizu značajnih međunarodnih kriza, od raspada bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije do Libijske i Sirijske krize. Kada je o kontradiktornosti reč, primer austrijske krize iz 2000. godine pruža dobru ilustraciju „sukobljenih” vrednosti *demokratije* i *vladavine prava*. Isto bi se danas moglo reći za tenzije koje vladaju na relaciji Brisel–Budimpešta ili Brisel–Varšava.

⁵⁵ Dekonstrukcija nacije i nacionalnog osećanja toliko je uzela maha da nije bilo retko čuti pripadnike političkih elita u zemljama zapadne Evrope kako čak negiraju postojanje sopstvenih nacionalnih kultura. Tako je, na primer, Emanuel Makron (*Emmanuel Macron*), tada kandidat za predsednika države izjavio 4. februara 2017. da *francuska kultura ne postoji već da postoji kultura u Francuskoj i da je ona raznolika*. Nešto više od deset godina pre Makrona je, kako prenosi Daglas Mari (*Douglas Murray*), švedski državni sekretar Liz Berg (*Lise Bergh*) na novinarsko pitanje da li je švedska kultura vredna očuvanja odgovorila : „Pa, šta je švedska kultura? Mislim da sam ovim odgovorila na vaše pitanje”, Douglas Murray, *L'étrange suicide de l'Europe*, Edition de l'Artilleur, Paris 2018, p. 195, Internet, <https://www.lefigaro.fr/vox/politique/2017/02/06/31001-20170206ARTFIG00209-emmanuel-macron-et-le-reniement-de-la-culture-francaise.php>.

Za predmetni rad je naravno potpuno irelevantno koje i kakve istorijske etape i procesi – Reformacija, doba prosvete, Francuska revolucija ili 1968. godina – su doveli do postojećeg stanja. Dovoljno je primetiti da navedena istorijska kretanja predstavljaju plod zapadne Evrope koja se danas pretvorila u civilizaciju *prvog lica jednine*.⁵⁶

Profesor javnog prava Etjen Pikar (*Étienne Picard*) konstatovao je sličan fenomen, tj. snažan nalet *prvog lica jednine* analizirajući pojam građanstva za koji tvrdi da se, pod uticajem ideje ljudskih prava, izvitoperio u svoju suprotnost.⁵⁷ Podsećajući prvo da je pojam građanstva zapravo kolektivni pojam, „jer se ne može biti građanin sam već isključivo sa sličnima” i da nema „građanstva bez *kograđanstva* (ili *sa/sugrađanstva* – kurziv aut.)”, profesor Pikar zaključuje da *građanin sebe počinje da shvata kao subjekta koji fundamentalno teži da postane apsolutni subjekat tj. onaj koji, brkajući slobodu i integralnu autonomiju sebe upravo doživljava kao suverena*. Takvo građanstvo, nastavlja autor, donosi *tom novom pojedincu i njegovoj religiji sopstvenih prava apsolutno oružje pošto njihov titular na taj način prisvaja moć da ih sam za sebe lično odredi, odmah i suvereno*.⁵⁸

Teško da ima boljeg opisa stanja koje se razvija proteklih godina i decenija od poslednje navedene rečenice Etjena Pikara. Borba LGBTQI osoba i posledične izmene pravnih okvira to najbolje pokazuju. *Lično određujući prava odmah i suvereno* došlo se naime do toga da se danas ne razgrađuju samo kolektivni, već svi mogući identiteti pa čak i oni koji počivaju na biološkoj realnosti. Debate o pravima *transrodnih* ili kako se danas češće govori – *transidentitetskih* osoba (sama reč pokazuje da se suštinski dekonstruiše pojam identiteta) – pružaju o tome svakako najupečatljivije svedočenje.⁵⁹ EU, čiji Sud između ostalog stvara prava za LGBTQI osobe i nameće obaveze državam članicama – poput obaveze izmene pola u matičnim knjigama za transrodne osobe – postaje utoliko u punom smislu te reči civilizacija *prvog lica jednine*.⁶⁰

U takvoj situaciji se, međutim, postavlja suštinsko pitanje: može li se graditi identitet nakon dekonstrukcije svih kolektivnih pa i bioloških identiteta? Može li se graditi identitet na vrednostima kojima se u krajnjem ishodu potencira

---

⁵⁶ Koristimo izraz nedavno preminulog engleskog filozofa Rodžera Skratona, Roger Scruton, *De l'urgence d'être conservateur*, Editions du Toucan, Paris 2016.

⁵⁷ Étienne Picard, “La notion de citoyenneté”, in Yves Michaud (dir.), *Qu'est-ce que la société ?* coll. Université de tous les savoirs, Vol. 3, Paris, Odile Jacob, 2000.

⁵⁸ Ibid., pp. 730–731.

⁵⁹ Videti: Claude Habib, *La question trans*, Gallimard, Paris 2021.

⁶⁰ Judgment of the Court of 7 January 2004. K.B. v National Health Service Pensions Agency and Secretary of State for Health, C-117/01. Internet, <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-117/01>.

nediferenciranje? Ili drugim rečima, može li se graditi *mi* u civilizaciji koja isključivo počiva na nediferenciranom *ja*?

Ovo, dakle, nije više samo pitanje može li se na vrednostima iz člana 2 UEU graditi kolektivni identitet EU? Pitanje je – ne olakšavaju li (ne služe li) vrednosti člana 2 UEU suprotnu nameru: dekonstrukciju identiteta?⁶¹

Da cela stvar bude delikatnija, u geopolitičkim okolnostima u kojima se nalazi Evropa, sa masovnom imigracijom i opštom nacionalnom, kulturnom i danas biološkom relativizacijom, ovakav razvoj događaja stvarno bi mogao predstavljati – i ovde pozajmljujemo naslov knjige Daglase Marija – „*čudnu smrt Evrope*“.⁶² Naime, polako ali sigurno, određene evropske zemlje, pod naletom kultura i civilizacija koje još uvek drže do kolektivnih okvira, postaju „višestruke i podeljene nacije“, kako rečito glasi podnaslov knjige *Francuski arhipelag*, francuskog političkog analitičara Žeroma Furkea (*Jérôme Fourquet*).⁶³ Štaviše, zanimljivo je da u takvim zemljama procesi akulturacije – kada ih ima – ne prate više nužno logiku većinske i manjinske grupacije ili domaće (autohtone) i uvezene kulture već se odvijaju i u korist kulture (civilizacije) još uvek brojčano manjinskih grupa, o čemu recimo svedoči broj islamizovanih Francuza koji se povećava iz godine u godinu.⁶⁴

Imajući sve navedeno u vidu, kada pravobranilac Suda pravde Evropske unije Iv Bot kaže da se *Unija ne svodi samo na tržište koje valja regulisati, već ima i vrednosti koje želi izraziti*, važno je odgovoriti na pitanje o kojim vrednostima je zapravo reč i da li one odgovaraju onoj *vrhovnoj vrednosti* o kojoj govori Malro, vrednosti bez koje, kako tvrdi, *nijedna civilizacija ne može opstati*.

Sva je prilika da je odgovor negativan i da bi Malroova konstatacija iz 1969. godine – *da je drama omladine posledica onog što smo nazivali slabostima duše i da je možda nešto slično postojalo na kraju Rimskog carstva* – mogla da se primeni na današnje vreme, današnju omladinu i uopšte građane evropskih zemalja.⁶⁵ Utoliko

⁶¹ Navedena dekonstrukcija pretvara *državljanu nacionalnih država u građane sveta – apatride odnosno depolitizovane potrošače*, Thierry Chopin, „L'Europe face au défi de l'identité: qui sommes 'nous'?", op. cit., p. 5.

⁶² Videti: Douglas Murray, *L'étrange suicide de l'Europe*, op. cit.

⁶³ Jérôme Fourquet, *L'archipel français*, Seuil, Paris 2019. Navedena knjiga predstavlja izuzetnu analizu – potkrepljenu statističkim podacima – nepovratnog nestajanja jedinstva i nacionalne kohezije unutar francuske države zbog pojave različitih grupa koje danas sačinjavaju francusko društvo i koje imaju svoje posebne navike, svoje običaje i svoje viđenje sveta.

⁶⁴ U raznim analizama se pominju brojke od nekoliko hiljada ljudi godišnje. Videti: „Conversion à l'Islam: Les jeunes français souffrent d'un malaise identitaire“, *Le Figaro*, 17/11/2014. Internet, <https://www.lefigaro.fr/vox/societe/2014/11/17/31003-20141117ARTFIG00173-djihad-l-inquietante-radicalisation-des-convertis-francais.php>.

⁶⁵ André Malraux, *Les chênes qu'on abat...*, op. cit., p. 204.

nam, i da završimo sa poslednjim citatom epigrafa ovog rada, možda zaista ne preostaje ništa drugo nego *da gledamo Evropu kako umire*.

3) LITERATURA

- Alland, Denis, Rials, Stéphane, *Dictionnaire de la culture juridique*, PUF, Paris 2003.
- Calligaro, Oriane et al., "Values in the EU Policies and Discourse. A First Assessment", *Les Cahiers du Cevipol*, Vol. 3, 2016/3, pp. 5–52.
- Chopin, Thierry, "L'Europe face au défi de l'identité : qui sommes « nous » ?", *Question d'Europe* n° 466, Fondation Robert Schuman, Policy paper, 2018.
- Chopin, Thierry, Macek, Lukáš, "Face à la crise politique de l'Union européenne : l'indispensable combat culturel sur les valeurs", *Question d'Europe* n° 479, Fondation Robert Schuman, Policy paper, 2018.
- de Búrca, Gráinne, "The Quest for Legitimacy in the European Union", *The Modern Law Review*, Vol. 59, 1996/3, pp. 349–376.
- Duchesne, Sophie, "L'identité européenne, entre science politique et science fiction, Introduction", *Politique européenne*, n° 30, 2010/1, pp. 7–16.
- Ehin, Piret, "Competing Models of EU Legitimacy: the Test of Popular Expectation", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 46, 2008/3, pp. 619–640.
- Fourquet, Jérôme, *L'archipel français*, Seuil, Paris 2019.
- Haller, Max, "Quelle légitimité pour l'Union Européenne", *Revue internationale des sciences sociales*, n°196, pp. 55–68.
- Labayle, Simon, "L'appréhension des valeurs dans la jurisprudence récente du juge de l'Union. Une approche spécifique, au cœur de l'Europe du droit", *Revue québécoise de droit international*, Hors-série, décembre 2020, pp. 517–532.
- Labayle, Simon, "Les valeurs européennes (1992/2012) – Deux décennies d'une Union de valeurs", *Revue québécoise de droit international*, Hors-série, décembre 2012, pp. 39–63.
- Leconte, Cécile, "The Fragility of the EU as a 'Community of Values': Lessons from the Haider Affair", *West European Politics*, Vol. 28, n° 3, 2005, pp. 620–649.
- Levrat, Nicolas, *La construction européenne est-elle démocratique ?*, La documentation française, Paris 2012.
- Murray, Douglas, *L'étrange suicide de l'Europe*, Edition de l'Artilleur, Paris 2018.
- Petit, Yves, "Commission européenne, Hongrie, Pologne : le combat de l'Etat de droit", *Civitas Europa*, n° 40, 2018/1, pp. 145–161.
- Picard, Étienne, "La notion de citoyenneté", in Yves Michaud (dir.), *Qu'est-ce que la société ?* coll. Université de tous les savoirs, Vol. 3, Paris, Odile Jacob, 2000, pp. 711–731.

- Platon, Sébastien, "Le respect de l'Etat de droit dans l'Union européenne : la Cour de justice à la rescousse ?", *Revue des droits et libertés fondamentaux*, (revue numérique) chron. n°36, 2019, <http://www.revuedlf.com/droit-ue/le-respect-de-letat-de-droit-dans-lunion-europeenne-la-cour-de-justice-a-la-rescousse/>.
- Priollaud, François-Xavier, Siritzky, David, *Le Traité de Lisbonne, Texte et commentaire article par article des nouveaux traités européens*, La Documentation française, Paris, 2008.
- Scharpf, Fritz W., "Problem Solving Effectiveness and Democratic Accountability in the EU", Political Science Series, Institute for Advanced Studies, Vienna, 2006.
- Schmidt, Vivien A., "Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and "Throughput"", *Political Studies*, Vol. 61, 2013, pp. 2–22.
- Williams, Andrew T., "Taking Values Seriously: Towards a Philosophy of EU Law", *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 29, n° 3, Autumn, 2009, pp. 549–577.

EUROPEAN VALUES:
BETWEEN A STRONG AFFIRMATION
AND A GENUINE AMBIGUITY

Summary: European values are as present in public discourse as they are fundamentally unspecified. The main reason for the normative rise of European values in European treaties lies in the necessity of founding the European Union on the solid axiological ground, forging a European identity, and, therefore, strengthening its legitimacy. Nevertheless, this goal could hardly be achieved with regard to the fact that European values, as they are defined in article 2 of the Treaty on the European Union, cannot be considered as constitutive elements of a collective identity in the same way they can be found in other political communities, such as nation-states. They are no more than mere principles with legal consequences that can be found in many legal systems of different countries in the world. Furthermore, the way they are put into practice within the EU, i.e., in accordance with the dominant individualistic ideology, could be a sign of the historical decline of Europe that could be fatal to it when we bear in mind the geopolitical and immigration issues that Europe is facing.

Keywords: European Values, Lisbon Treaty, Identity, Legitimacy, Rule of Law, Human Rights, Ideology.